

УДК 398.8:392.51(476.2+477.51)

Алена Павлова
(Мінск, Беларусь)

ЛАКАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ КАРАВАЙНАГА АБРАДУ ГОМЕЛЬСКА-ЧАРНІГАЎСКАГА ПАЛЕССЯ

У статті розглянуто коровайні обрядові пісні Гомельсько-Чернігівського Полісся. Виявлено основні образи-символи, які трапляються на цій території. Показано подібності та відмінності зазначеного обряду в різних районах Білорусько-Українського Полісся.

Ключові слова: обряд, обрядові дії, коровай, коровайні пісні, ритуальні дії, символіка, структура.

В статье рассмотрены каравайные обрядовые песни Гомельско-Черниговского Полесья. Выявлены основные образы-символы, которые встречаются на данной территории. Показаны сходства и различия данного обряда в разных районах Белорусско-Украинского Полесья.

Ключевые слова: обряд, обрядовые действия, каравай, каравайные песни, ритуальные действия, символика, структура.

The article analyzes the round-loaf ritual songs of Homel-Chernihiv Polissia being performed while baking bread. The main images and symbols spread on this territory have been singled out. In addition, the similarities and differences of this kind of rituals in various areas of Byelorussian and Ukrainian Polissia have been determined.

Keywords: rite, ritual actions, round loaf, round-loaf songs, symbolics, structure.

Вяселле з'яўляецца важным крокам у жыцці чалавека. Духоўна, матэрыяльна і фізічна пасля вяселля людзі спрадвеку мянялі свой стан і жыццё. Юнацтва змянялася сталасцю,

гарэзлівасць – адказнасцю, летуценнасць – мудрасцю. Вяселле для сялян было той таямнічай і важнай гранню, якая падзяляла яго жыццё на дзве часткі – да і пасля жаніцбы і адпавя-

дала дзіцячаму і даросламу стану. Не трэба забываць, што шлюб усімі народамі свету ўспрымаўся як факт пераходу чалавека з дзяцінства ў сталасць, а права на гэты пераход трэба было даказаць ў прысутнасці ўсяго роду. Відавочна таму, вяселле ў кожнага народа суправаджалася разнастайнымі рытуаламі, дзеяннямі і працэсамі, як ніводная іншая падзея календарнага ці абрадавага цыклу.

Не сталі выключэннем у гэтых адносінах і славяне. Заўжды своеасаблівым было вяселле ва ўсходніх славян. Беларускае і ўкраінскае вяселле мала чым адрозніваецца, тут можна вызначыць, як агульныя, так і адметныя рысы, большасць з якіх мае старажытнае магічна-рытуальнае паходжанне, абумоўлена даўнімі язычніцкімі і пазнейшымі хрысціянскімі вераваннямі ўсходніх славян і так ці інакш фарміравалася і мянялася пад уплывам роўных аб'ектыўных гістарычна-сацыяльных абставін.

Пра характэрную асаблівасць беларускага вяселля гаворыць ужо сама назва. Вяселле – ад слова «весела». Сапраўды, на вяселлі не змаўкаюць песні, музыка, жарты, віншаванні, пажаданні, не спыняюцца танцы...

Гэта і зразумела: жаніцьба – важная, асаблівая падзея ў жыцці чалавека. Гэта пачатак яго новага, самастойнага жыцця. Уступленне маладых людзей у шлюб – адказны момант не толькі для маладых, але і для ўсёй сям'і. Вясельны абрад зачароўвае сваімі рытуаламі, як на беларускім, так і на ўкраінскім Палессі.

Адной з самых ярскіх частак вясельнага абраднасці з'яўляецца «Каравай» і рытуалы і дзеянні звязаныя з ім.

Каравай – гэта перш за ўсё хлеб. А хлеб у народзе – сімвал шчасця, дабрабыту, сімвал жыцця. Прысутнасць караваі на вяселлі азначала не што іншае, як пажаданне гэтага шчасця маладой сям'і. Калі каравай ўдаваўся, думалі, што на шчасце. Як лічылі жыхары Петрыкаўскага раёна: «Бабуля пекла каравай сама і было такое поверье, что если он будет румяный, красивый и не лопнет, значит, семейная пара будет долго жить. Если каравай лопнул, значит, семейная пара долго жить не будет (Т. П. Г.). Упрыгожвалі каравай самымі рознымі прадметамі, ва ўкраінскай традыцыі часцей за ўсё ўпрыгожвалі: «Зеленымі рослінамі, передусім кали-

ною та барвінком. Калину клалі гілочкамі по верху, а барвінок спершу спліталі вінком, а потім оперізавалі ім каровай, а такж складалі з обох рослін букеты тощо. Обидві рослины поліщуки наділялі певною сімволікаю: «Барвінок для жытця добраго, а калина – чесність» (О. І. К.).

На Гомельскім Палессі найчасцей сустракаліся выпадкі, калі ў каравай ўтыкалі: шышкі, кветкі, абкручвалі пляцёнкай і некаторымі іншымі фігуркамі з цеста або галінак дрэў і многім іншым. У Мазырскім раёне Гомельскай вобласці каравай упрыгожвалі ружамі і абавязкова абсыпалі макам, лічылася, што мак – сімвал дабрабыту і ён абавязкова прынясе шчасце новай сям'і (Л. І. В.). Сустракаліся выпадкі, калі: «по середине каравая бабуля ставила две птички, я не знаю, как они назывались, они были маленькие с длинненькими хвостиками, потом, возле птичек были 4 цветочка на васильки похожие, по кругу были две косички, еще были цветочки. Когда была свадьба, там, где были птички, вот эта середина вырезалась, она никому не давалась, только молодым. Молодые эту середину не кушали, это нужно было оставить, закрутить в рушник, спрятать за икону. Как оберег семьи» (Т. П. Г.).

Звычайна каравай мела права выпякаць галоўная каравайніца, якой з'яўлялася хросная маці: «Ну, маці хросна, обычно выпякала. Если она ў пары живе і другі раз замуж не выходзіла і еслі заўдавец, то тожэ не пяклі каравай еты. А так, маці хросна пякла. Он круглы быў. Рэжучь, раздаюць бяседзе етой. Самі прыдумлялі чым упрыгожваць. І цвятчкі, і шышачкі з цеста» (Я. Ф. Ш.). Ва ўкраінскай жа традыцыі сустракаліся выпадкі, калі: «Кількість частин, на які попередньо ділили тісто, відповідала кількості запрошених коровайниць. Усі рухи учасниць коровайного обряду були пов'язані з дотриманням напряду руху сонця («за сонцем»). Розробляла тісто старша коровайниця, причому його можна було набирати лише один раз, без подальшого додавання чи відбирання від уже взятого шматка, що в майбутньому магло сприяти щасливому життю з єдиним обранцем. Вимішане тісто з'єднували і формували залежно від місцевих традицій» (О. І. К.). У беларускай традыцыі можна сустрэць тэксты песень у якіх адлюстраваны непасрэдна

сам абрад выпякання караваю і пры дапамозе гэтых тэкстаў было зразумела, хто яго выпякаў:

Каравай будзе мясіць,
Каравай будзе мясіць,
Ой, да, хросная маці!
Ой, яго ўпрыгожваць,
Ой, яго ўпрыгожваць,
Ой, да, кветкамі... (Я. Ф. Ш.).

Як ва ўкраінскіх, так і ў беларускіх тэстах песень галоўным персанажам з'яўляўся каравай, якому заўсёды надавалася своеасаблівая ўвага. Асноўнае значэнне пры апісанні абраду, надавалася той частцы, калі каравай ужо клалі ў печ. Пры гэтым звычайна выконваліся песні. Цікава, што змест песень як беларускіх, так і ўкраінскіх быў вельмі падобны:

А коровай рогоче,
До печонькі хоче,
Вон на ноженькі гібле,
До печонькі дибле.

Усе дзеянні, звязаныя з караваем і песні прысвечаныя яму, якія выконваліся на Гомельска-Чарнігаўскім памежжы вельмі яскрава паказваюць як ушаноўвалі яго, якая ўвага яму надавалася:

Ой прогнівався коровай,
У коморі стоячи.
– Ви п'єте, гуляете,
За мене не дбаєте (О. І. К.).

У абодвух варыянтах каравай і ўсе прадметы, якія мелі да яго дачыненне нібы ажывалі: «А коровай рогоче, // До печонькі хоче...» або «Ой прогнівався коровай, // У коморі стоячи // – Ви п'єте, гуляете, // За мене не дбаєте».

Як ва ўкраінскіх, так і ў беларускіх варыянтах разнастайныя прадметы быту надзяляліся чалавечымі якасцямі: печка – рагочэ, прыпечок – калываецца... :

Наша печка рагочэ,
Наша печка рагочэ,
Караваю ёй хочэ.
Наш прыпечок калываецца,
Наш прыпечок калываецца,
Караваю сподзеваецца.
Расходжайся же маці,
Расходжайся же маці,

Да по велікой хаце.
То за комін, то за печеньку,
То за комін, то за печеньку,
Головою о прыпечок.
Сядзьмо, мамко, повячэраймо,
Сядзьмо, мамко, певячэраймо,
По вечары подзелімось.
По вечары подзелімося,
По вечары подзелімося,
З тобой, мамка, разлучылась.
Тобі, мамка – ніт бярдзечко,
Тобі, мамка – ніт бярдзечко.
А мне, мамка – все сердечко.
Тобі, мамка – хатка і сені,
Тобі, мамка – хата і сені,
А мне, мамка – каравай свій
(М. П. Ш.).

Асобае значэнне на Гомельска-Чарнігаўскім Палессі надавалася каравайнай сімволіцы. Перш за ўсё, каравай гэта хлеб – сімвал шчасця, яго звычайна рабілі круглай формы, якая нагадвала сонца, што сімвалізавала нявесту. Акрамя самага караваю, асобным значэннем і сімвалікай надзяляліся прадметы, якія выкарыстоўваліся пры выпяканні хлеба, гэта: *вада, дровы* і інш., атрыбуты тэхнікі, якія спрыялі выпяканню: *лапата, печ*; і нават самі ўдзельнікі гэтага абраду: *хросная маці* і інш, што таксама адлюстроўвалася ў песенных тэкстах.

Ніхто не вгадае,
Що в нашому короваї в:
Три мірки муки,
Троє відер води,
І сім горшків масла,
І яець півтораства [2, с. 196].

Каравайны абрад багаты на наяўнасць вобразнай сімволікі. Сімвалы, якія найчасцей сустракаюцца ў песенных тэкстах, гэта і разнастайныя галінкі дрэў, якія ўтыкалі ў хлеб, гэта і зааморфныя, антрапаморфныя, астральныя і іншыя фігуркі з цеста, якія сімвалізавалі шчасце, дабрабыт, і спрыялі ўмацаванню будучай сям'і.

Наяўнасць гэтых прадметаў дае магчымасць лічыць каравай сімвалам багання і шчасця маладых:

Караваю, наш раю,
Мы цябе ды й убіраем.
Шышкі з груўкі,
Каравай грэцкі,

Спяклі па-шляхецкі!
Караваю, наш раю,
Мы цябе да й ўбіраем
Ручкамі да бяленькімі,
Пярсценкам залаценькімі [1, с. 96].

Па сваёй структуры каравайныя песні амаль нічым не адрозніваюцца ад іншых вясельных тэкстаў: у кожнай з іх прысутнічае пачатак, развіццё дзеяння і канцоўка. Тэксты такіх песень маюць невялікі памер, і, як правіла, не выконваюцца па-за межамі самога абраду з прычыны функцыянальнага і тэматычнага дачынення да яго:

Ох, ніхто не ўгадае,
Што ў нашым караваі:
Жменька мукі, жменька пшанічкі,
А яшчэ вада з крынічкі.
Мы спячэм яго духмяным і прыгожым,
І падорым маладым... (Н. І. П.).

А хвала табе, божа,
Што мы дзела зрабілі,
Каравай учынілі,
Замясілі, усадзілі.
Замясілі, усадзілі
Ручанькамі ды бяленькімі,
Пярснямі залаценькімі [2, с. 84].

Каравайны абрад складаецца з некалькіх этапаў, кожны з якіх суправаджаецца песнямі, якія адпавядаюць пэўнай частцы. Найбольш шырока прадстаўлены наступныя варыянты песенных этапаў:

1) Запрашэнне радні і суседзяў на каравай:

Ой, суседкі, маёі матачкі, / 2 р.
Да й хадзіце вы ка мне.
Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
Каравай будом саджаці.
Ой, суседкі, маёі матачкі / 2 р.
Да й хадзіце вы ка мне.
Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.
Каравай будом убіраці (В. Я. П.).

Ва ўкраінскіх жа песнях сустракаюцца варыянты, калі сама маці запрашае на каравай ўсіх гасцей:

Шо Галюніна мати
По сусідочках ходить.
По сусідочках ходить
Да сусідочок просить:
– Сусідочки, мої голубочки,
Да прошу я й до хати.
Да прошу я й до хати

Да й до свого дитяти
Да ділечка робити
– Коровалю ліпити.
Полепліте да й шишечки,
Як на небі ясні зерочки;
Як на небі да місяць ясни[й],
Ой щоб же був короваль красни[й]
[2, с. 211].

2) Вымешванне караваю:

У такіх песнях вялікая ўвага надавалася вадзе, як у вузкім, так і ў шырокім значэнні. У вузкім – сімвал хуткаплыннасці жыцця, у шырокім – прадстаўлены ракой, у дадзеным выпадку гэта – Дунай. І безумоўна сам каравай – сімвал шчасця, багацця і дабрабыту, напрыклад:

Ой коли ми короваль
Ліпили,
До Дунаю по водицю
Ходили.
– Ой що ж ти змовиш,
Дунаю,
Да для нашого
Коровалю?
– Я вашому коровалю –
Не знаю;
Наберіть водиці
З криниці
Да зліпліть короваль,
Сестриці [2, с. 215].

3) Вялікая ўвага надавалася песенным тэкстам, калі рыхтавалі печ для караваю:

Шо піч стоїть на стовпах,
А діжу носять на руках.
– Пече наша, пече,
Спечи нам коровай [г]рече [2, с. 227].

Заклучны этап – частаванне, дзяльба і прашэнне караваю, як ў беларускай, так і ва ўкраінскай традыцыі мае вялікае кола песень, напрыклад:

Вже ми діло поробили,
Короваль ізліпили.
Йа ви тее знайте,
Нам горілочки дайте [1, с. 230].
Мы зрабілі каравай:
Замясілі, ўсадзілі,
І пачаставалі... (Л. І. В.).

Кожная частка каравайнага абраду, якая была адлюстравана ў пес-

нях, пачынаючы ад яго упрыгожвання і заканчваючы выманнем з печы была насычана мастацкімі сродкамі, у асноўным пераважалі эпітэты, метафары і найчасцей сустракаюцца *паўторы*, якія рабілі тэкст больш меладычным:

Ой, суседкі, маёі матачкі, / 2 р.

Да й хадзіце вы ка мне.

Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.

Каравай будом саджаці.

Ой, суседкі, маёі матачкі / 2 р.

Да й хадзіце вы ка мне.

Не ка мне, а к майму дзіцяці / 2 р.

Каравай будом убіраці (В. Я. П.).

Указаныя фактары дазваляюць сцвярджаць, што каравайныя традыцыі і сімволіка беларускага і ўкраінскага Палесся маюць і на сённяшні дзень не толькі вялікае значэнне, але і значную цікавасць.

Літаратура.

1. *Захарова В. А.* Палескае вяселле / В. А. Захарова. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 303 с .

2. *Весільні пісні* : у 2 кн. – К. : Наукова думка, 1982. – Кн. 1. – 680 с.

Спіс інфарматараў:

В. Я. П. – Валянціна Якубаўна Пацярэйло, 1932 г. н., в. Грабаў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.

Л. І. В. – Ларыса Іванаўна Васілец, 1937 г. н., г. Мазыр, перасяленка з Уржумскі раён, Кіраўская вобласць.

М. П. Ш. – Марыя Паўлаўна Шостак, 1936 г. н., в. Брынёў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.

Н. І. П. – Наталля Іванаўна Пырх, 1962 г. н., в. Левашы Рэчыцкага раёна Гомельскай вобласці.

О. І. К. – Ольга Іллівна Кучарская, 1909 р. н., с. Буках Малинського р-ну Житомирської обл.

Т. П. Г. – Таццяна Пятроўна Галіцкая, 1980 г. н., г. Петрыкаў, Гомельскай вобласці.

Я. Ф. Ш. – Яўгенія Фёдараўна Шарамет, 1940 г. н., в. Брынёў Петрыкаўскага р-на, Гомельскай вобласці.

SUMMARY

The wedding is an important step in a person's life. For each peasant, marriage has always been a mysterious and important facet of being dividing his life into two parts – before and after marriage, and corresponding to child's and adult states of mind. We should not forget that all the peoples in the world perceived marriage as a fact of human transition from childhood to adulthood, and the rights to this transition were to be proved in the presence of all the kin. That is an obvious reason why a wedding in every nation has been accompanied by various rituals and actions. The round-loaf ritual-related songs within the wedding ritual complex which are examined below reflect minutely not only the very image of ritual bread, but also provide a more accurate description of ritual actions.

The object of research is the wedding songs of round-loaf ritual on Homel-Chernihiv Polissia. **The objective of research** is to detect functionality and semantics of the images of round loaf and bread-baking women recorded on the territories of Homel-Chernihiv Polissia.

This article endeavours to provide answers to the following questions:

- retracing connection between festive cultures of Byelorussian and Ukrainian Polissia;
- examining the Homel-Chernihiv Polissia round-loaf songs and show their similarities and differences;
- identifying the key images and symbols occurring on the area.

The stated factors indicate that the round-loaf traditions and symbols of Byelorussian and Ukrainian Polissia are of both great importance and considerable interest till the present.

Keywords: rite, ritual actions, round loaf, round-loaf songs, symbolics, structure.